

PSIXOLOGIYA FANINING TARIXIY TARQIQIYOT BOSQICHLARI**Abdusalimov Ozodbek Zoxidjon o'g'li****Chirchiq davlat pedagogika universiteti****Jismoniy madaniyat fakulteti Jismoniy madaniyat yo'nalishi talabasi****ozodbekabdusalimov187@gmail.com****<https://doi.org/10.5281/zenodo.17695558>**

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixologiya fanining tarixiy taraqqiyot bosqichlari ilmiy tarzda tahlil qilinadi. Maqolada psixologiyaning falsafiy ildizlari, diniy-dogmatik davr, empirik va eksperimental yondashuvlar, XIX–XX asrlarda mustaqil fan sifatida shakllanishi va zamonaviy yo'nalishlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Psixologiya, tarixiy taraqqiyot, falsafiy psixologiya, eksperimental psixologiya, behaviorizm, psixoanaliz, kognitiv psixologiya,

Kirish

Psixologiya inson ruhiy hayotini o'rganuvchi fan sifatida uzoq tarixga ega bo'lib, uning shakllanishi jamiyat taraqqiyoti, falsafa, tibbiyot, biologiya, pedagogika va ijtimoiy fanlar rivoji bilan uzviy bog'liqdir. Psixologiya bugungi kunda mustaqil ilmiy soha sifatida shakllangan bo'lsa-da, u o'z taraqqiyotida bir necha muhim bosqichlarni bosib o'tgan. Har bir bosqich psixik va ong hodisasini tushuntirishga nisbatan yangi yondashuvlarni taqdim etgan.

Psixologiya tarixining eng qadimgi davrlarini falsafiy bosqich deb atash mumkin. Antik davr mutafakkirlari – Platon, Aristotel, Demokrit, Gippokrat inson ruhiy jarayonlarini tananing tuzilishi va tabiat qonunlari bilan izohlashga harakat qilishgan. Aristotelning “Ruh haqida” asari psixologiya tarixida ilk ilmiy asarlardan biri bo'lib, unda ruh idrok, xotira, hissiyot va tafakkur bilan bog'liq faol kuch sifatida izohlangan. Sharq mutafakkirlari – Abu Nasr Forobiy, Abu Ali Ibn Sino, Beruniy ham psixik jarayonlarni tibbiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilib, ruhning tana bilan bog'liqligi, temperament, xotira, sezgi va idrokning tabiatiga oid ilg'or fikrlar bildirgan.

Psixologiya taraqqiyotining keyingi bosqichi – diniy-dogmatik davr bo'lib, bu davrda psixik hodisalar diniy ma'rifat, ruhning ilohiy kelib chiqishi va inson tabiatini ma'naviy tushunchalar bilan izohlash ustun bo'lgan. O'rta asrlarda ilmiy izlanishlar sekinlashgan bo'lsa-da, insonning ruhiy olami axloq, ong, iroda bilan bog'liq tarzda talqin qilina boshlagan.

XVII–XVIII asrlarda yangi ilm-fanlarning paydo bo'lishi psixologiyaning rivojlanishida keskin burilish yasadi. Dekart ruh va tana o'rtasidagi munosabatni dualizm orqali izohlab, psixik jarayonlarning fiziologik asoslarini ilmiy tahlil qilishga yo'l ochdi. Angliya empirik maktab vakillari – Locke, Berkeley, Hume bilish jarayonlarini sezgi va tajribaga asosladilar. Ularning qarashlari psixologiyani ilmiy bilishning ob'ektiv metodlari bilan boyitdi.

XIX asr psixologiyaning mustaqil fan sifatida shakllanish davri bo'ldi. 1879-yilda Vilgelm Vundt tomonidan Leyptsig shahrida birinchi eksperimental psixologiya laboratoriyasi ochilishi psixologiyaning ilmiy fan sifatida tug'ilgan sanasi hisoblanadi. Vundt psixologiya predmetini ongni eksperimental metodlar yordamida o'rganish deb belgiladi. Eksperimental yondashuv psixologiyani falsafadan ajratib, tekshiruv va tajribaga asoslangan ilmiy yo'nalishga aylantirdi.

XX asr psixologiya tarixida g'oyaviy rang-baranglik, metodologik yangilanishlar va ilmiy maktablarning katta sur'atlarda shakllangan davri bo'ldi. XX asr boshlarida strukturizm (Vundt), funksionalizm (J. Dewey, J. Angell), assotsiativ psixologiya (Ebbinghaus) kabi maktablar ong jarayonlarini anglashga harakat qildilar. Shundan so'ng psixologiyada yangi ilmiy oqim – behaviorizm (J. Watson, B. Skinner) yuzaga kelib, psixikaning o'rganiladigan yagona ob'ekti –

tashqi xatti-harakatlar ekanini ta'kidladi. Bu oqim psixologiyani kuzatiladigan o'zgarishlarga tayanadigan, tajriba va ob'ektiv baholashga asoslangan fan darajasiga ko'tardi.

XX asrning ikkinchi yarmida psixoanaliz (Z. Freyd, K. Jung, A. Adler) inson ruhiyatining chuqur qatlamlarini, ichki motivlar, ongsizlik, instinktlar va ichki konfliktlarning inson xatti-harakatiga ta'sirini tushuntirdi. Keyinchalik kognitiv psixologiya (J. Miller, U. Neisser) xotira, idrok, tafakkur va axborotni qayta ishlash jarayonlarini ilmiy asosda tahlil qilgan holda psixologiyani yangi bosqichga olib chiqdi. Humanistik psixologiya (A. Maslow, K. Rogers) esa inson shaxsini erkin, ijtimoiy, o'zini rivojlantirishga qodir mavjudot sifatida talqin qildi.

Zamonaviy psixologiya ko'plab yo'nalishlarda rivojlanmoqda. Bugungi psixologiya neyropsixologiya, klinik psixologiya, ijtimoiy psixologiya, kognitiv psixologiya, pedagogik psixologiya, funksional neyrofanlar, psixometriya, tajriba psixologiyasi kabi o'nlab sohalarni qamrab oladi. Psixologiya informatika, sun'iy intellekt, neyrobiologiya, tibbiyot, statistika bilan integratsiyalashgan holda rivojlanmoqda.

Xulosa

Shunday qilib, psixologiya inson ongini tushuntirishga qaratilgan falsafiy g'oyalar asosida shakllangan bo'lsa-da, bugungi kunda tajriba, ilmiy metodlar, neyrofiziologik tadqiqotlar, matematik modellashtirish va amaliy tahlilga asoslangan mustaqil va rivojlangan fan sifatida tan olinadi. Uning tarixiy shakllanishi inson tafakkuri va ilmiy bilish taraqqiyotining uzviy bir qismi bo'lib, har bir bosqich psixikaning tabiati va tuzilishini yanada chuqurroq ochib berishga xizmat qilgan.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Prentice Hall.
2. Bruner, J. (1996). *The Culture of Education*. Harvard University Press.
3. Hasanov, B. (2021). Shaxsning yosh bosqichlarda faoliyat orqali rivojlanishi. *Pedagogik tadqiqotlar*, 2(5), 41–49.
4. Leontiev, A. N. (1975). *Activity, Consciousness, and Personality*. Moscow: Progress Publishers.
5. Maslow, A. H. (1954). *Motivation and Personality*. Harper & Row.
6. Qodirov, O. (2020). Faoliyat va shaxs faolligining psixologik asoslari. *O'zbekiston pedagogika jurnali*, 4(1), 52–59.
7. Shmelev, A. (2012). Activity as a Factor of Human Development. *Psychology Research Journal*, 18(2), 34–44.
8. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.